

Татьков Віктор Іванович,
Голова Вищого господарського суду України,
кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

На шляху до ефективного судочинства

Шановні колеги!

Судовий захист прав і охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин був і залишається одним з найважливіших чинників становлення і розвитку економіки України.

Вітчизняна система судів господарської юрисдикції пройшла тривалий шлях становлення і реформування, результатом якого стали значні позитивні зрушення. Дієвим механізмом модернізації судової системи став Закон України "Про судоустрій і статус суддів", у якому закріплених увесь попередній позитивний досвід реформування.

Проведення судової реформи – суттєвий крок у розбудові державності в Україні. Президент України В.Ф. Янукович, цілком поділяючи рекомендації Венеціанської комісії щодо необхідності подальшого вдосконалення судової системи під час виступу на урочистому засіданні з нагоди святкування Дня працівників суду відзначив, що судова реформа в нашій державі триватиме й надалі, адже світовий досвід свідчить, що судова реформа є процесом постійного вдосконалення, оскільки на сьогодні немає жодної країни, яка б вважала, що її правосуддя настільки довершене, що далі поліпшувати його непотрібно.

Реформування судової системи, зокрема саме подальше вдосконалення функціонування діяльності господарських судів, в тому числі вжиття постійних заходів для належної організації їх роботи, завжди залишається актуальним та пріоритетним завданням. Ефективність правосуддя залежить не лише від визначених процесуальних форм її здійснення, професійної якості всього суддівського корпусу, але й безпосередньо від зовнішньої і внутрішньої організаційної, управлінської діяльності суду. Так, основними критеріями оцінки ефективності господарського судочинства є: доступність і незалежність суду, якість кадрового складу судової системи – професіоналізм суддів і працівників апарату суду, ефективність судового управління – управління як судовою системою так і окремим судом, довіра до суду. Однією з важливих умов доступності правосуддя є поінформованість особи про організацію і порядок діяльності судів. Правосуддя не стане доступним, якщо система судів лишатиметься для особи складною та незрозумілою щодо визначення компетентного суду для вирішення її справи.

Завданням подальшого розвитку правосуддя є підняття на більш високий якісний рівень утвердження верховенства права у суспільстві та забезпечення кожній людині, а так само і кожному суб'єкту господарської діяльності права на справедливий розгляд незалежним і неупередженим судом. Як зазначено в Стратегічному плані розвитку судової влади України на 2013–2015 роки, затвердженому Радою суддів України 21 грудня 2012 року, подальший розвиток

правосуддя в Україні має бути спрямований на забезпечення доступності правосуддя, справедливої судової процедури, незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів, ефективності судового захисту. Поставлені цим Стратегічним планом завдання цілком актуальні і для системи господарських судів.

Безперечно, першим і найважливішим питанням стратегії української судової влади є забезпечення незалежності суддів та самостійності судової системи на державному, інституційному та індивідуальному рівні, захист від будь-якого впливу.

Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів. Незалежність суддів полягає передусім у їхній самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею. Гарантована Конституцією України незалежність суддів забезпечується в тому числі гарантованим державою особливим порядком фінансування судів і діяльності суддів, що спрямований на встановлення належних умов для здійснення незалежного правосуддя.

Не зважаючи на окремі позитивні зрушення, що окреслились у питанні фінансуванні судів після проведення судової реформи, практика сьогодення вимагає подальшого посилення фінансових гарантій судової системи за відсутності яких неможливе існування саме ефективного судочинства. Тому не випадково суддівська спільнота визначила на найближчу перспективу одним із стратегічних завдань розвитку судової влади покращення стану фінансування, що передбачає забезпечення достатньої кількості необхідних ресурсів для покриття витрат щодо здійснення правосуддя, а також запровадження належного і прозорого управління та ефективного використання ресурсів.

Одним з основних позитивних моментів судової реформи є підвищення ролі суддівського самоврядування та обмеження адміністративного впливу на суддю. Збори суддів відповідного суду, ради суддів та конференції суддів, а також Рада суддів України і З'їзд суддів України наділені належним обсягом повноважень і важелями для вирішення внутрішніх проблем судів. Від рівня суддівського самоврядування залежить ступінь професійної незалежності, підвищення ролі суддів у зміцненні законності та правопорядку в нашій країні і, як наслідок, – поваги і довіри громадськості.

Головною фігурою судової системи є суддя. Саме від його професійного досвіду, знань, навичок та вмінь залежить якість судового рішення: наскільки воно буде правовим і справедливим. Ключовою передумовою забезпечення якості судового рішення є створення належних організаційних умов, за яких до судді висуваються високі вимоги та, одночасно, йому забезпечуються можливості для незалежного, неупередженого здійснення правосуддя, гідні умови оплати праці, гарантії безпеки тощо.

Розуміючи важливу роль судді, від якого залежить саме ефективність та якість здійснення правосуддя, за останні роки державою здійснено ряд заходів, спрямованих на забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи. Зокрема, засновано спеціальний навчальний заклад, яким стала Національна школа суддів України. Організація спеціальної підготовки

кандидатів на посаду судді, яка покладена на Національну школу суддів, полягає не лише в підготовці слухача до здачі кваліфікаційного іспиту, але й у підготовці його для подальшої роботи на посаді судді. Крім спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді Національною школою суддів проводиться підготовка суддів, яких призначено на посаду судді вперше, обрано на посаду судді безстроково, а також суддів, які призначені на адміністративні посади, проведення інших періодичних навчань суддів з метою підвищення рівня їх кваліфікації, підготовка працівників апаратів судів.

Забезпечення єдності у застосуванні законів є базовим принципом діяльності судової системи, що нерозривно пов'язаний із принципом правової визначеності – одним із основоположних елементів верховенства права. Вищий господарський суд України відповідно до визначених повноважень здійснює вивчення та узагальнення судової практики, надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою забезпечення однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці; надає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ господарської юрисдикції. З цією метою створюються робочі групи за участю суддів, здійснюються виїзди до місцевих та апеляційних господарських судів для вивчення відповідної практики, проводяться семінари, круглі столи, наради тощо із залученням не лише суддів господарських судів, а й спеціалістів апаратів судів, науковців. Виконання цієї роботи дозволяє забезпечити суддів необхідним правовим інструментарієм для здійснення ними якісного правосуддя, правильного тлумачення й застосування чинного законодавства та уникнення судових помилок. Разом з тим, навіть маючи методичне підґрунтя для правильного застосування законодавства при прийнятті рішень, такі помилки все таки трапляються.

Необхідно пам'ятати, що будь-які порушення з боку судді, в тому числі недотримання ним процесуальних строків, неправильне тлумачення норм права формують негативний імідж судді як носія правосуддя. У зв'язку з цим потребує певного коригування інститут відповідальності суддів, зокрема в частині диференціації діянь і стягнень за них з метою забезпечення адекватного реагування на порушення з боку суддів залежно від їх характеру і наслідків.

Водночас, поряд із заходами відповідальності мають бути визначені заходи оцінки якості суддівської праці, стимулювання професійного росту, підвищення рівня власної правосвідомості.

Безумовно, належна організація роботи та взагалі здійснення ефективного судочинства безпосередньо залежить від знань та професійних якостей як безпосередньо керівництва кожного суду, так і кожного окремого працівника, проте зрушення порушених питань значною мірою залежить від знаходження відповідних законодавчих способів їх розв'язання.

На сьогодні назріла необхідність вдосконалення конституційного регулювання питань, пов'язаних із забезпеченням в Україні належного здійснення правосуддя.

За оцінками як вітчизняних фахівців, так і європейських експертів, судово-правова реформа в Україні із прийняттям Закону України "Про судоустрій і статус суддів" не була завершеною та потребує подальших кроків. Відповідно

спостерігаємо за активізацією в Україні процесів, пов'язаних з оновленням Конституції України. Зокрема, Указом Президента України від 17.05.2012 № 328/2012 створено Конституційну асамблею, на яку покладено завдання стосовно напрацювання пропозицій щодо внесення змін до Конституції України з урахуванням досягнень та тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму, із залученням в установленому порядку до такої роботи провідних учених, представників громадянського суспільства і різних політичних сил, міжнародних експертів Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія), експертів інших міжнародних установ та організацій. Не залишаються поза увагою і питання судочинства.

Як наголосив Президент України на першому засіданні Конституційної Асамблеї "конституційні зміни мають бути покладені в основу ефективної судової системи, запровадження європейських підходів доступу до судової професії, закріплення гарантій реальної незалежності суддів, утвердження дієвого та ефективного суддівського самоврядування".

Тому, розглядаючи окремі питання, пов'язані з організацією роботи в господарських судах, слід зважувати і на сучасні процеси конституційної модернізації, складовою якої є питання правосуддя, та вирішувати їх комплексно й узгоджено з іншими питаннями покращення функціонування судової влади України з метою забезпечення належного захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які звертаються до суду.

Судова влада є однією зі складових державної влади, а дієва система правосуддя – фундаментом правової держави. На сьогоднішній день роль суду має бути переосмислена з позицій підвищення вимог до забезпечення конституційних та міжнародно-правових стандартів. Суд має стати ще більш дієвим органом захисту прав людини та основних свобод, що діє на принципах справедливості, незалежності, доступності і відкритості. В цьому аспекті судово-правова реформа в нашій державі повинна спрямовуватись на підвищення ефективності правосуддя, зокрема шляхом забезпечення належної організації кожного конкретного суду.